

Sergey Zalıgın'ın *Ekolojik Roman* Adlı Eseri Üzerine Ekoeleştirel Bir Okuma

 BADEGÜL CAN EMİR^a

Geliş Tarihi: 25.05.2019 | Kabul Tarihi: 25.10.2019

Öz: Ekoeleştirme çevre ve insan ilişkisini inceleyerek edebi metinlere doğa merkezli bir yaklaşım sağlar. Yazarlar yapıtlarında çevreye ait unsurlara yer vererek bu unsurlar üzerinden doğanın korunmasının gerekliliğini ifade ederler. Böylece ekoeleştirme, çevresel tahribatların iyice arttığı günümüzde ekolojik dengeyi sağlamak ve geleceğin inşası için okurun ilgisine hitap ederek çevre konusunda duyarlılığa çağırır, çevre anlayışını gözden geçirmesine yardımcı olur. Çalışmada edebiyat ve çevre ilişkisini inceleyen ekoeleştirmenin tarihsel süreci, artan önemi, amaçları (Rus edebiyatı açısından) incelenerek Sergey Zalıgın'ın *Ekolojik Roman* adlı eseri betimsel içerik analizine tabi tutulmaktadır. Çalışma, ayrıca Rus edebiyatı çalışmalarında ekoeleştirel okumalara kapı aralamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rus edebiyatı, Sergey Zalıgın, ekoeleştirme, doğa, çevre, insan.

^a KTÜ, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü
canbadegul@gmail.com

Ecocritical Reading on Sergey Zalygin's *An Ecological Novel*

Abstract: Ecocriticism provides a nature-centered approach to literary texts by examining the environment and human relationship. The authors express the necessity of the protection of nature through elements by presenting the elements that belong to the environment in their works. In this way, ecocriticism calls for the attention of the reader to ensure the ecological balance and for the construction of the future and helps him to review the environmental understanding. In this study, the historical process of ecocritical which examines the relationship between literature and the environment, its increasing importance, its aims (in terms of Russian literature) is examined and Sergei Zalygin's *Ecological Novel* is analyzed descriptive content. The study also in Russian literature studies explorations door to ecocritical readings.

Keywords: Russian literature, Sergey Zalygin, ecocriticism, nature, environment, human.

© Can Emir, Badegül. "Sergey Zalygin'in *Ekolojik Roman* adlı Eseri Üzerine Ekoeleştirel Bir Okuma." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2019), 67-90.

Giriş

İnsan, içinde bulunduğu çevreyi güvenlik, barınma ve beslenme ihtiyacı, nüfusun artışı vb. sebepler nedeniyle kendine göre dönüştürür, tahrip eder ve insanın çevreyi tahribi sonucunda zamanla doğada olumsuz bazı değişiklikler gözlemlenir. Böylece insan doğal kaynakların tükenişi, nüfus artışı, tehlikeli atıklar, nükleer kazalar, küresel ısınma, hayvanların neslinin tükenmesi, su kaynaklarının ve toprağın kuruması, iklimsel değişiklikler gibi çevre sorunlarının sorumlusu olur. Çevresel kriz insan düşüncesinin yıkıcı alışkanlıklarının bir sonucudur. Buradaki sorun, insanın doğa üzerinde egemenlik kurma isteği, doğanın insan zihninin pasif bir kabı olduğu veya sınırsız büyümenin insanın sosyal kaderinin özü olduğu gibi kötü fikirlerdir.¹ Öyleyse çevresel sorunların temel sebebi insan merkezci anlayıştır, yani insanın kendini doğanın sahibi gibi algılamasıdır. Bu algı dini fikirlerin bilinç üzerindeki etkisinin bir sonucudur. Nitekim eski çağlarda insan kendini doğanın bir parçası olarak görürken doğaya karşı bu algısı özellikle dini inanışları nedeniyle değişmiştir. Akademisyen Meral Avuklu dindeki insan merkezli bu yaklaşımı şu sözlerle ifade eder: *“Hristiyanlıkta Tanrı, kutsal kitapta varlıkları yaratma aşamasını anlatırken en son Âdem'i yarattığını, onun yalnız kalmaması için ise, Havva'yı yarattığını anlatır. Âdem tüm varlıklara ad verir, böylece onların üstünde egemenlik kurar. Bu anlayışa göre Tanrı, tüm varlıkları insana hizmet etmesi amacıyla yaratmıştır.”*² Tam da buradaki “Tüm varlıkların insana hizmet için yaratılma inancı” çevresel sorunların ilk kaynağıdır.

Çevresel sorunlara duyulan endişe, insanın doğaya ve kendisine yabancılaşmasına ve böylece kendi sonunu hazırlamasına tepki olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla çevre sorunları insan varlığının ve doğanın bir dizi dönüşümünü başlattığı için

¹ Lance Newman, “Marxism and Ecocriticism”, *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Vol. 9, No. 2, 2002, s.2.

² Meral Avuklu, “Sabahattin Ali'nin “Bir Orman Hikâyesi” Adlı Hikâyesine Ekoeleştirel Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı/Number 51, 2013, s.204.

dikkat gerektirir.³ Ekolojik denge her şeyden önce insanın geleceği için hassas bir konudur. Araştırmacı Ian Marshall ekolojinin hassasiyetini bir dersinde öğrencilerine bir hikâyeye ile anlatır: Hikâyeye sivrisineklerle ilgili bir problemi olan bir Malezya köyünde geçer. Köydeki insanlar böcek ilacıyla sivrisineklerden kurtulurlar, ardından sivrisinekleri yiyen yarasalar da ölürler. Yarasaların nüfusunun azalmasıyla köyde zararlı ot yiyen böceklerin nüfusu artar. Köy halkı evlerinin çatısını çimenlerle kaplamıştır ve böcekler otları yiyince çatılarda başlarına düşer.⁴ Ian Marshall burada evrende her şeyin birbirinin devamı olduğu ilkesine vurgu yapar. Evrim sonsuz bir süreçtir, yani insanların kendini tüm doğanın üstüne koyma hakkı yoktur. İnsan diğer tüm canlılar gibi gelişen bir varlıktır. Etik yalnızca insanların kendi aralarındaki ilişkileri için değil, aynı zamanda tüm canlı çeşitliliği, tüm doğa için de geçerlidir. Animizm tüm doğanın canlı olduğu inancı anlamına gelir. Animizm düşüncesine sahip insanlar, diğer insanlara olduğu gibi doğaya karşı da dikkatle davranırlar. Bu, doğada bir ruhun varlığının onları aynı statüye yükseltmesi nedeniyledir.⁵ Çevresel sorunların üstesinden gelmek ve evrenin dengesini sağlamak için küresel bir ekolojik bilinç oluşturmak gerekir. Ekolojik bilinci oluşturmanın şart olduğu böyle bir süreçte insanı kendine getirip ne yaptığıyla yüzleştirecek olan bazı araçlara ihtiyaç vardır. Tam da burada edebiyat, çevresel tahribatı işaret ederek insanı çevreye ilişkin duyarlılıkta harekete geçirmeye çalışan bir araç olarak karşımıza çıkar. Edebiyatın bu konuda derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ekolojik kozmopolitizm, ekofeminizm, ekopsikoloji gibi çeşitli yaklaşımlara köprü oluşturduğu da bilinmektedir.

³ Marat R. Nevlyutov, "Ekologiçeskoye iskusstvo kak strategiya transformatsii goroda", *Artikul't*, 2(22), 2016, s.69.

⁴ Ian Marshall, "Literary Criticism as Ecological Thought", *Interdisciplinary Literary Studies*, Vol. 3, No. 1, 2001, s.1.

⁵ Yuri Seppalyaynen, "Ekokritičeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyeviç "Çernobil'skaya molitva:hronika buduşçego", *Diplomnaya rapota*, Universitet g. Tampere., s.32-33. Дата обращения: 07.04.2019, <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99106/GRADU1464767611.pdf?sequence=1>.

Ekoeleştiri: Tanımı, Amaçları ve Önemi

Ekoeleştiri edebiyatın çevre hareketine yaklaşımlarından biri olarak karşımıza çıkar. Peki, edebiyatta ekoeleştiri nasıl varlık göstermiştir? Ekoeleştirin geleceği, -eko ön ekinde saklıdır. Ön ekin geldiği ekoloji kelimesi 1866 yılında biyolog Ernst Haeckel tarafından yazılmıştır ve organizmalar ile çevreleri arasındaki ilişkinin bilimi anlamına gelir.⁶ Tanınmış sosyolog ve ekolojist Timothy Morton, medeniyetin tüm sorunlarının ekolojik olacağına inanır. Söz konusu ekolojik sorunlara çözüm önerisi olarak da edebi metinleri işaret eder: “Herhangi bir metne çevre için ne diyor diye soracağımız zaman gelmeli. Mevcut zamanda hangi metinlere soracağımızın kararını verdik.”⁷ Burada Timothy Morton’ın bahsettiği metinler ekoeleştirin olanaklarını kullanan metinlerdir.

Çevre hareketleri fikrini benimseyen ekoeleştiri yeni bir edebi ve kültürel sorgulama alanı ve Araştırmacı Svetlana Greçşnika’nın da ifade ettiği gibi 1990’larda ortaya çıkan edebiyat ve çevre arasındaki ilişkilerin araştırılmasına dayalı akademik bir disiplindir.⁸ *Edebiyat ve Ekoloji* (Literature and Ecology, 1978) adlı denemesiyle ekoeleştiri terimini kullanan ilk eleştirmen William Rueckert’tir. Ekoeleştiri’yi ekolojik kavramların edebiyat çalışmalarına uygulanması denemesi olarak öneren W. Rueckert, ekolojinin içinde yaşanan dünyanın bugünü ve geleceği ile büyük bir ilgi içerdiğini ifade eder.⁹ Ekoeleştirin ilk gün yüzüne çıkışı bundan çok önce, 1960 yılında, Amerika’da 20.yüzyılın en temel sorunlarından biri olarak çevre sorunlarına dikkat çekilmesiyle gerçekleşir; ancak kabul görüp gelişmesi

⁶ Glen A. Love, “Science, Anti-Science, and Ecocriticism”, *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Vol. 6, No. 1, 1999, s.65.

⁷ Timothy Morton, *Ecology without Nature Rethinking Environmental Aesthetics*, Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 2007, s.5.

⁸ Svetlana V. Greçşnika, “K voprosu issledovaniya sovremennoy literaturı o prirode:aspektı izuçeniya ekoliteraturı”, *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, № 387, 2014, s.8.

⁹ Lance Newman, “Marxism and Ecocriticism”, *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Vol. 9, No. 2, 2002, s.1.

sonraki yıllarda olacaktır. Bir grup eleştirmen yazında çevre sorunlarını saptamak için 1992 yılında Amerika’da ASLE’yi (Association for the Study of Literature and Environment) kurar ve ASLE’nin yayın organı ISLE’de (Interdisciplinary Studies in Literature and Environment) 1993 yılından itibaren yayımlanan makalelerle özellikle Batı’da bu yeni disiplinin gelişmesine katkıda bulunur.¹⁰ Cheryll Glotfelty ve Harold Fromm’un birlikte derledikleri *Ekoeleştirici Derlemesi (The Ecocriticism Reader, 1996)*, Scott Slovic’in *Amerikan Doğa Yazınında Farkındalığı Aramak (Seeking Awareness in American Nature Writing, 1992)*, Lawrence Buell’in *Çevre Eleştirisinin Geleceği (The Future of Environmental Criticism, 2005)* kitapları ve iki yılda bir düzenlenen ASLE konferansları ekoeleştiriyeye yayımlamacı bir yön verir.

Edebiyat ve çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi olarak tanımlanan ekoeleştirici, 1990’ların başında “yeşil stüdyolar” olarak adlandırılmıştır. Günümüzde, çevre odaklı bir edebiyat ve sanat çalışmasının yanı sıra bu tür eleştirel uygulamaların altında yatan teorileri ifade etmek için kullanılan “şemsiye terim” (Зонтичный термин/ Umbrella title) ile anılır.¹¹ Ekoeleştirici ile alakalı terminolojik kısım oldukça sıkıntılıdır. Bunun nedeni ekoeleştirmenlerin kullandığı farklı yöntemlerde yatmaktadır. Konuyla alakalı çok fazla terim söz konusu olsa da tartışmalar genellikle üç kavram etrafında yoğunlaşır: Çevresel edebiyat (environmental literatüre/ литература об окружающей среде), ekolojik edebiyat (ecological literatüre/ экологическая литература), doğayla ilgili kurgusal edebiyat (nature writing/ документальная литература о природе).¹²

Cerly Glotfelty, Harold Fromm ile birlikte oluşturdukları *Ekoeleştirici Derlemesi* adlı çalışmada ekoeleştiriyi şöyle tanımlar:

¹⁰ Cem Yılmaz Budan, “Çevreci Eleştiri Bağlamında Yaşar Kemal’in *Kuşlar da Gitti* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı1, 2017, s.5.

¹¹ Natalya Rudenko, “K probleme opredeleniya ob’yekta ekokritiki”, *Gumanitarnıye çteniya “svobodnaya stihiya”*, Sevastopol: Ribest, 2015, s.62

¹² Greçişnika, “K voprosu issledovaniya sovremennoy literaturı o prirode: aspektı izuçeniya ekoliteraturı”, s.8.

Ekoeleştiri nedir? En basit tanımıyla ekoeleştiri, edebiyatla çevre arasındaki ilişkinin çalışılmasıdır. Nasıl ki, feminist eleştiri cinsiyetçi bir bakışla dil ve edebiyata yönelir ya da Marksist eleştiri metin okumalarına ekonomik ve üretici sınıfa dayalı bir bilinçle bakar, ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına çevre merkezli yaklaşır.¹³

Richard Kerridge ve Neil Sammells'in *Çevre Yazımı: Ekoeleştiri ve Edebiyat (Writing the Environment: Ecocriticism and Literature, 1998)* adlı çalışmalarında ise ekoeleştiri şu ifadelerle tanımlanır:

Ekoeleştiri, pek çok kültürel alanda süregidiyor gibi görünen ve çoğunlukla yarı gizli kalan tartışmayı net olarak görmek için çevreye ilişkin fikir ve temsilleri ortaya çıktıkları her yerde takip eder. Hepsinden daha önemlisi ekoeleştiri, metinleri ve fikirleri çevre krizlerine verdikleri cevapların tutarlılıkları ve faydalarına göre değerlendirmeye çalışır.¹⁴

Çevre Edebiyatları Üzerine Forum (Forum on Literatures of the Environment) başlıklı yazıda ise Scott Slovic, ekoeleştiriye, “çevresel metinlerin, bilimsel veya tersi herhangi bir inceleme yoluyla incelenmesi”¹⁵ olarak ifade eder. Türkiye’de ekoeleştiri çalışmalarlarıyla dikkat çeken Serpil Oppermann ise ekoeleştiriye “*edebiyat eleştirisi ve kuramları içinde, edebiyat ve kültür metinlerini çevreci bir bakış açısıyla yorumlayan, edebiyat ile çevre, ekoloji ile kültür arasındaki ilişkileri inceleyen tek akımdır.*”¹⁶ sözleriyle değerlendirir. Rus araştırmacı Marat Nevlyudov ise ekoeleştiriye çevre ve edebiyatın birbirinde kaybolması olarak tanımlar: “*Ekoeleştiri yeniden özne ve nesneyi karıştırır, böylece metindeki bu bulanıklığa genellikle*

¹³ Cheryl Glotfelty ve Harold Fromm (Ed.), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, Athens, London: The University of Georgia Press, 1996, s. xiii.

¹⁴ Richard Kerridge ve ve Neil Sammells'den aktaran Greg Garrad, *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, çev. Ertuğrul Genç, 2. Baskı, İstanbul: Kolektif Kitap, 2017, s.16.

¹⁵ Jean Arnold, Slovic, Scott vd., “Forum on Literatures of the Environment”, *PMLA*, Vol. 114, No. 5, 1999, s.1102.

¹⁶ Serpil Oppermann, *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012, s.9.

ortam veya çevre denir, ancak birbirlerinde yok olduklarını düşünemiyoruz.”¹⁷

Çevre ve edebiyatı aynı paydada buluşturan ekoeleştirelinin varlık amacı nedir? Ekoeleştirelinin amacı, mekânın sosyokültürel üretimine öncülük eden ve katkıda bulunan biyolojik süreçlerin ve ilişkilerin dikkate alınıp takdir edilmesine, doğa ve insan arasında uyumlu bir dengenin kurulmasına yardımcı olmaktır.¹⁸ Meral Avuklu’ya göre ise ekoeleştireli, “Disiplinlerarası bir alan olan ekoeleştireli, doğanın daha fazla zarar görmemesi ve korunması için bilimsel, aynı zamanda insan merkezilikten uzak bir doğa anlayışının gelişmesini amaç edinmiştir”.¹⁹ Akademisyen, yazar Cem Yılmaz Budan ekoeleştirelinin amaçlarını ifade ederken çok geniş bir sahada faaliyet gösterdiğine dikkat çeker:

Çevreci eleştireli, ele alınan edebi metnin fiktif bütünlüğü ile mekân olarak seçilen fiziksel çevre arasındaki ilişkinin yazar tarafından ne şekilde kurgulandığı sorununu inceler; eserin, çevre duyarlılığının geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlayan söylemini belirgin kılmaya çalışır. Bu suretle edebi eserde bir mekân olarak doğa, doğanın ele alınış şekilleri, doğa tasvirleri, doğa yazını türü ve en geniş olarak insanın çevresine ait her şey ekoeleştirelinin araştırma alanına girmektedir.²⁰

Dolayısıyla ekoeleştireli, doğa ile ilgili unsurların farklı kültürlerde nasıl oluşturulduğunu ve çeşitli edebi uygulamalarla nasıl ifade edildiğini inceler. Edebiyatın, tarihin belirli anlarında doğa ile insan ilişkisini nasıl temsil ettiğini, hangi değerlerin doğaya verildiğini ve bunun nedenini, nasıl algılandığını analiz eder. Buna karşılık, edebi figürlerin çevreye yönelik sosyal ve kültürel tutumları şekillendirmeye nasıl katkıda bulunduğunu inceler.²¹ Dolayısıyla insanları etkileme ve tesir gücüyle edebi-

¹⁷ Nevlyutov, “Ekologiçeskoye iskusstvo kak strategiya transformatsii goroda”, s.66.

¹⁸ Arnold, Scott vd., “Forum and Literatures of Environment”, s.1097.

¹⁹ Avuklu, “Sabahattin Ali’nin ‘Bir Orman Hikâyesi’ Adlı Hikâyesine Ekoeleştirel Bir Bakış”, s.203.

²⁰ Budan, “Çevreci Eleştireli Bağlamında Yaşar Kemal’in *Kuşlar da Gitti* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme”, s.6.

²¹ Arnold, Scott vd., “Forum and Literatures of Environment”, s.1097.

yat çevreci pek çok kuruluşu ve harekete destek bir araçtır. O halde, çevresel sorunlarının etrafımızı kuşattığı bu modern çağda ekoeleştirme insanın çevre karşısında bilinçlenmesi, tahrip edilen doğanın iyileştirilmesi ve insan-doğa ilişkisinin gerçek manasının anlaşılması gibi doğanın ekolojik dengesini sağlayıcı misyonlara sahiptir. Ekoeleştirelinin çevre ve edebiyat köprüsü sadece metinde doğanın nasıl işlendiği üzerine kurulu değildir. Akademisyen Serpil Oppermann bunu şu sözlerle ifade eder:

Ekoeleştirme edebiyat eserlerinde yalnızca doğanın nasıl yansıtıldığını incelemeyiz, doğaya yüklenen simgesel anlamları, bu anlamların oluşturduğu düşünce kalıplarını, nehirler, denizler, toprak ve bitki ve hayvan türlerinin insan kültürlerini nasıl şekillendirdiğini, dilin nasıl kullanıldığını, çevre sorunlarına nasıl yaklaşıldığını, metin içindeki değer yargılarını ve benlik kavramlarını da mercek altına alır.²²

Çünkü ekoeleştirede imgenin bir nesnesi olarak doğaya hangi anlamların yüklendiği ve bu anlamların doğaya karşı tutumu nasıl etkilediğini anlamak önemlidir.²³ İnsanın kendini evrenin sahibi gibi algıladığı yanlış düşünce ve davranışların üstesinden ancak bu şekilde gelinebilir.

Rus Edebiyatında Ekoeleştirme

Ecocriticism olarak var olan Ekoeleştirme, Rusça'da aynı anlama gelen Ekokritika (Экокритика) sözüyle kullanılmıştır. Biyolog Rachel Carson'un tarım ilaçlarının canlılar üzerindeki zararlı etkilerini anlattığı *Sessiz Bahar*'ı (*Silent Spring*, Безмолвная весна) Rus dilinde yayınlanmış olmasına rağmen, bu kitaptan önce köy nesri yazarlarından Viktor Astafyev'in *Çar Balığı* (*Царь-рыба*) adlı hikâye derlemesinde çevresel krize değinen aynı dünyanın ürünü olarak Rusya'da varlık gösterir. Dolayısıyla bu tarz bir inceleme Rus edebiyatında ilk olarak 1976 yılında Viktor Astafyev'in *Çar Balığı* hikâyelerinde yer

²² Oppermann, *Ekoeleştirme: Çevre ve Edebiyat*, s. 25.

²³ Mika Perkiyomyaki, "Reka kak glavnyaya ekologičeskaya metafora v "Tsar - Ribe" V. Astafyeva", *Sibirskaya identičnost' v zerkale literaturnogo teksta: tropi, toposi, janrovyye formi XIX-XXI vekov*, otv.red., N. Kovtun, Moskva: Flinta/Nauka, 2015, s.282.

alan bir incelemede kullanılmıştır.²⁴ Ekoleştirici Rusya için seyrek nüfuslu bir çalışma sahasıdır. Rusya’da *Ekoleştirici* terimini kullanan az sayıda araştırmacıdan biri olan Natalya Vısotskaya, 2004 yılında *Voprosı literaturı* dergisinde yer alan *Trans Kültür ya da Trans’ta Kültür* (Транскультура или культура в трансе) makalesinde küreselleşmenin kültür üzerindeki etkisine ilişkin konuların yanı sıra, insanların gezegenle bağları güçlendirme fikriyle, ortak ev düşüncesiyle birleştirmede çevresel ve ekolojik eleştirinin önemine değinir. Araştırmacı, ekoleştiriciyi tanımlarken efsaneleri bir araya getiren asırlık insanlık deneyimine dönüşünden, yeni teorilerin oluşmasından önce biyoloji, fiziğin bilimsel ve terminolojik araçlarının edebi eleştiriye sokulmasına kadar doğa hakkındaki metinlerin çeşitli biçimler aldığını ifade eder.²⁵ Esasen, doğa hakkındaki fikirler değişmekte ve özel bir anlayış kazanmaktadır. Bu düşüncesinde yazar Aleksey Gryakalov onu yalnız bırakmaz. *Kültürler Diyaloğunda Slav Poetikası: Çin Deneyimi* (Славянская поэтика в диалоге культур: опыт Китая) adlı makalesinde ekoedebiyat teriminden dünyayı özel bir anlayışla tanımlayan kurguyu anlar.²⁶ Bu tür bir edebiyatın amacı, insanın varoluş görevinin önemini ve okuyucuda ona karşı oluşması gereken değerler tutumunu gösterme ihtiyacında aranır. Edebi eserlerin modern ekolojik etiğinin temelini oluşturabileceği doğrudur. Böylece ekoleştirinin büyük bir eğitim potansiyelinden de söz edilebilir.²⁷

Rus edebiyatında ekoleştirinin çıkış noktası, insanın doğayı tüketip tahrip etmesinin Sovyetlerde ciddi boyutlara ulaşmasıdır. 1960 yılında Sovyetler Birliği’nde devletin çevre sorunları üzerindeki etkisi kamuoyunda tartışılmaya başlar. Brejnev

²⁴ Perkiyomyaki, “Reka kak glavnaya ekologiçeskaya metafora v “Tsar - Ribe” V. Astafyeva”, s.295.

²⁵ N.A. Vısotskaya, “Transkul’tura ili kul’tura v transe”, *Voprosı literaturı*, № 2, 2004, Дата обращения: 07. 04.2019, <http://www.globalculture.ru/literatura/n-vysockaja-transkultura-ili-kultura-v-transe-2.html>.

²⁶ A.A. Gryakalov, “Slavyanskaya poetika v dialoge kul'tur: opyt Kitaya”, *Vestnik Rossiyskogo filosofskogo obshchestva*, 4(64), 2012, s.79.

²⁷ Greçişnika, “K voprosu issledovaniya sovremennoy literaturı o prirode:aspektı izuçeniya ekoliteraturı”, s.11.

dönemi ekonomisi Sibiryaya kaynaklarını hızla sömürmüştür. Çevre sorunları her geçen yıl daha da keskinleşmiş, ülkenin suları neredeyse zehirlenmiştir. 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde su ve büyük nehirlerin kirliliği Sovyetler Birliği Bakanlar Konseyinin de kabul ettiği temel sorun olmuş ve doğal kaynakların korunması kilit bir konu haline almıştır.²⁸ Edebiyat eleştirisinde ekoeleştirel eğilimi, 1960'larda Batı'da yayılan ekolojik bilinç temelinde oluşurken, Sovyetler Birliği «Demir Perdenin» diğer tarafındadır. Bu yüzden çevre hareketinin pratikte hiçbir etkisi olmamakla birlikte, çevre bilinci SSCB'de Batı'da olduğu gibi önkoşullarının olduğu zamanlarda ortaya çıkar. 1960'ların başlarında Sibiryaya doğasının ihtişamının bir sembolü olan Baykal Gölü kıyılarında bir kâğıt fabrikası inşaatı başlar. Büyük ölçekli hidroelektrik projeleri, geniş sulama sistemleri nehirlerin akışını bozar, rezervuarların inşası sonucu birçok köy sular altında kalır. Çevre kirliliği sonucunda insan, doğa ile var olan ilişkiyi yeniden gözden geçirme ihtiyacı ile karşı karşıya kalır. Altmışlı yılların ortalarından itibaren insan faaliyetinin direkt veya yan etkilerinden artan baskılara maruz kalan doğal çevrenin durumu hakkında ciddi bir endişe hissi uyanmaya başlar. Ahlaki, felsefi ve çevresel bu konular, kurguda, özellikle de 1950'li ve 1980'li yıllarda varlık gösteren köy nesrinde gerçekleşmiştir.²⁹

Nitekim, ekolojik incelemenin ilk örneklerini bulabileceğimiz doğa, insan, ahlak ilişkisini irdeleyen köy nesri için eleştirmen, yazar Georgi Tsvetov, *Ekolojik Nesir* (Экологическая проза) tanımını da kullanmıştır.³⁰ Ayrıca insan ve doğa arasındaki ilişki gibi doğanın yasalarını ve ilişkilerini felsefi olarak kavrama ve yorumlamaya çalışan kurgu, bugün "doğa felsefesi nesri" (натурфилософская проза) olarak adlandırılmaktadır.³¹

²⁸ Perkiyomyaki, "Reka kak glavnyaya ekologičeskaya metafora v "Tsar - Ribe" V. Astafyeva", s.277.

²⁹ A.İ. Smirnova, *Russkaya naturfilosofskaya proza vtoroy polovini XX veka*, Moskva: Flinta, Moskva 2012, s.6.

³⁰ Reyhan Çelik, *Sovyet Edebiyatında Köy Nesri*, Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2014, s.45.

³¹ Yuri Seppalyaynen, "Ekokritičeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyevič "Černo-

Rusya'da "doğa felsefi nesri" olarak adlandırılan bir dizi metinle edebiyat eleştirmenleri ekoeleştiriye yaklaşırlar. "Ekolojik edebiyat" (эколитература) terimi Rus edebiyat eleştirisinde yaklaşık 40 yıldır kullanılan "doğa felsefi edebiyat" (натурфилософская литература) terimiyle kısmen örtüşmektedir. Rus edebiyatında doğa eğitimi geleneği "doğa duygusu" (чувство природы) olarak adlandırılır. Bu adlandırmanın kaynağı "Bir insan doğayı ve içerisindeki yerini nasıl keşfeder?"³² sorusuyla ilişkilidir. İnsan kendisini doğanın bir parçası olarak mı algılar yoksa ondan ayrılarak yasalarını ihlal mi eder? Doğa hissi kendi içinde ideolojik ve duygusal olmak üzere iki yönü sentezler. Birincisi, doğayı anlama ve felsefi soruları çözme anlamına gelir. Dolayısıyla dinler, politik eğilimler ve çeşitli bilimsel yaklaşımlarla doğal çevreyi farklı şekillerde anlar, sonrasında ise insanın içindeki rolünü görür. İkinci yönü, insanın zihinsel hayatı ile ilişkilidir.³³

Rus ekoeleştiri geleneği Batının çevrenin korunmasına odaklanan yaklaşımından daha felsefi olarak doğanın insan üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Örneğin, ekoeleştiri kavramına dâhil olan sosyal ekolojiden farklı olarak Rus araştırmacılar insanlar arasındaki ilişkilerin, insanın kendisi ile doğa arasında kurulan ilişkilerin bir devamı olduğunu düşünebilirler.³⁴ Rus edebiyat eleştirmenleri için ekoeleştiriye aslolan, insanların sosyal davranışlarıyla çevre arasındaki ilişkilerin karşılaştırılmasıdır.³⁵ Örneğin Sergey Zalıgin'e göre, insanların kendisi ve yarattığı kahramanlar arasında kurduğu ilişki, doğaya olan yaklaşımının bir devamıdır. Bazı insanlar hayvanlara karşı

---

bil'skaya molitva:hronika buduşçego", s.23.

³² L.V. Gurlenova, "İzuçeniye temu prirodi v russkoy literature: panyatiyno-terminologičeskiy aspekt", *Priroda i čelovek v hudojestvennoy literature*, otv.red. A.İ. Smirnova, Volgograd: Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta, 2001,s.22.

³³ Yuri Seppalyaynen, "Ekokritičeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyeviç "Černobil'skaya molitva:hronika buduşçego", s.22.

³⁴ Yuri Seppalyaynen, "Ekokritičeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyeviç "Černobil'skaya molitva:hronika buduşçego", s.23.

³⁵ Yuri Seppalyaynen, "Ekokritičeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyeviç "Černobil'skaya molitva:hronika buduşçego", s.21.

acımasızdır, o zaman diğer insanlara karşı da acımasızdır.³⁶ Burada Rusya geleneği için önemli olan insanların doğa içinde kendi yerini tayin etmesine, doğa algısına odaklanmaktır. Çevreyle ilgili varoluş probleminin daha da keskinleştiği modern çağda insan artık doğal süreçleri değiştiren ve öngören evrenin merkezi değil, doğanın ve toplumun doğal gelişimine bağlı bir parçasıdır.³⁷

Rus edebiyatında (özellikle 60'lı yıllarda) insan doğasının, kültür ve çevrenin ayrılmaz bütünlüğüne dikkat çekilir. Reyhan Çelik bunu *Sovyet Edebiyatında Köy Nesri* adlı kitabında şu ifadelerle destekler:

Doğa, insan karakterini ve kültür duygusunu biçimlendiren öğelerden biridir. Toplumun güç kaynağı ve zenginliğidir. Doğaya karşı acıma Rus edebiyatında her zaman vardı. M. Lomonosov, N. Karamzin, A. Puşkin, Tyutçev, Fet, Aksakov, Turgenyev, Tolstoy, Çehov, Yesenin, Şolohov, Leonov, Prişvin gibi şair ve yazarlar doğada insanın görünümüne tedirginlikle bakarken doğanın korunması için seslerini yükseltmişlerdir.³⁸

Mihail Prişvin, Sergey Yesenin, Nikolay Zabolotski, Andrey Platonov, Konstantin Paustovski, Leonid Leonov, V. Astafyev, Cengiz Aytmatov, Sergey Zaligin, Valentin Rasputin, Vasili Belov, Yevgeni Nosov, Vasili Boçarnikov, Anatoli Kim vb. birçok yazar eserlerinde insan ve doğa arasındaki ilişkide doğanın korunması gerektiği sorunlarına ekolojik problemler üzerinden değinmiştir. V. Astafyev'in *Çar Balık*, L. Leonov'un *Rus Ormanı* (1957), M. Prişvin'in *Toprağın Gözleri* (Глаза земли, 1950), Cengiz Aytmatov'un *Darağacı* (Плаха, 1987), Fyodor Abramov'un *Geçmişe Yolculuk* (Поездка в прошлое), V. Rasputin'in *Matryona'ya Veda* (Прощание с Матерой, 1976), S. Zaligin'in *Komisyon* (Комиссия) yaklaşmakta olan ekolojik bir

³⁶ Bkz. Yuri Seppalyaynen, "Ekokritičeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyeviç "Çernobil'skaya molitva:hronika buduşçego", s.21.

³⁷ N.V. Dmitriyeva, "Sovremennoye sostoyaniye problemu vzaimootnoşeniya prirodi-çeloveka- obşçestva: sotsial'no-filosofskiy analiz", *Vestnik SGTU*, 1 (63), 2012, s.170.

³⁸ Bkz. Çelik, *Sovyet Edebiyatında Köy Nesri*, s.72.

felaketle ilgili birer çılgın, doğaya karşı duyarsız davranan insanı gelecekte bekleyen felakete karşı birer uyarıdır. Cengiz Aytmatov *Daraağacı*'nda gelecekte insanı bekleyen son için, dünya için endişelenirken V. Astafyev *Çar Balık*'ta doğanın korunması meselesini insanın ahlaki varlığıyla ilişkilendirir.³⁹ V. Rasputin ise *Matryona'ya Veda* adlı eserinde insanı doğanın bir parçası olarak görür ve onun galibi olamayacağını dile getirir; ancak doğa ekolojik bir sorunun kurbanı olarak karşımıza çıkar.⁴⁰ V. Rasputin'in doğa karşısındaki bu koruyucu rolünü Akademisyen Emine İnanır şu sözlerle dile getirir:

1970'lerde Sibiryaya büyük bir inşaat alanına dönüşür; demir yolları, termik ve nükleer santraller inşası. V. Rasputin eserlerinde bu güzel bölgenin ekolojik dengesinin bozulmasına neden olan doğanın bilinçsizce katledilişini irdeler. Çalışmalarında sıkça "insan doğanın çarısı mı, yoksa onun bilinçsiz bir çocuğu mudur?" sorusuna yer verir. Yazar Sovyet döneminde yazdığı eserlerinde de Perestoyka'dan sonra yazılan birçok uzun öyküsünde de Baykal Gölü'nün ve Sibiryaya doğasının koruyucusu olarak okurun karşısına çıkar.⁴¹

Reyhan Çelik'in de altını çizdiği gibi 1970'lerin Rus edebiyat tarihinde, felsefi ve sosyo-psikolojik olarak üç yönelim gözlenir. Bunlardan ekolojik yaklaşım olarak da tanımlanan felsefi yaklaşım doğanın bozulmasına karşı bir tepkidir. Doğayı değiştiren kişi olarak insan, varlığını sürdürmesini sağlayan doğayı kendi elleriyle yok etmektedir. Bunun nedeni insanın yaşam felsefesinin değişmesiyle ilintilidir.⁴² Alfred Bize (Bizet) *Doğa Duygusunun Tarihsel Gelişimi (Историческое развитие чувства природы, 1890)* eserinde insanın doğaya bakışındaki değişikliğe şu sözlerle dikkat çeker: "Her millet ve her çağ özel ve kendine

³⁹ Bkz. Çelik, *Sovyet Edebiyatında Köy Nesri*, s.73.

⁴⁰ İmren Arbaç, "Valentin Rasputin'in Eserlerinde İnsan ve Doğa Teması", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.75.

⁴¹ Emine İnanır, "Rus Edebiyatında Bir Topos Olarak Sibiryaya", *TOBİDER International Journal of Social Sciences*, 2/2, 2018, s.71.

⁴² Bkz. Çelik, *Sovyet Edebiyatında Köy Nesri*, s.78.

özgü bir düşünce tarzına sahip olduğundan ve zamanın ruhu sürekli dönüşüme tabi olduğundan, doğanın estetik görüşü ve dünya görüşü sürekli değişiyor; her yüzyıl doğayı kendine özgü görüyor”⁴³ Doğanın nesir içindeki “keşfi” aynı zamanda insanın ahlaki özüne ilişkin tutumla ilgilidir. İnsanın doğa üzerindeki yıkıcı etkisiyle ilişkili olan bu özellik V. Astafyev’in *Çar Balık*, S. Zaligin’in *Komisyon*, V. Rasputin’in *Matyora'ya Veda ve Beyaz Kuşlara Ateş Etmeyin* (Не стреляйте в белых лебедях) gibi 70'lerin nesirleri ile öne çıkmıştır.⁴⁴1980'li yıllarda ise insanın dünyadaki yeri ve geleceğini konu alan С. Айтматов'un *Gün Olur Asra Bedel* (И дольше века длится день) ve *İskele* (Плаха), A. Kim'in *Orman Baba* (Отец-Лес), L. Leonov'un *Piramit* (Пирамида) romanları görülmektedir. 1990'lı ve 2000'li yıllar artık tüm dünyada olduğu gibi Rusya'da da ekoeleştiril çevre problemlerini cinsiyet, sınıf, etnik kimlik gibi konularla birlikte inceleyerek kapsamını iyice genişletir.

Bir Ekoeleştiril Okuması: Sergey Zaligin'in Ekolojik Roman Adlı Eseri

Sergey Zaligin, *Kuzey Hikâyeleri* (Северные рассказы,1947), *Büyük Topraklara* (На большую землю,1953) gibi kısa öykülerle edebiyat yaşamına başlar. Bu eserlerde Rusya'nın kuzeyini, doğayı ve ekolojik sistemi anlatır. *İrtişda* (На Иртыше,1964), *Tuzlu Uçurum* (Соленая падь,1967), *Komisyon*, *Fırtınadan Sonra* (После бури,1988), *Önsöz* (Предисловие,1998), *Ekolojik Roman* gibi roman ve povestlerinde ise kollektivizasyon⁴⁵ uygulamaları sonrasında köyün durumu, Sibirya bölgesi ve ekolojik sorunlar belirgin bir yer tutar. S. Zaligin bir köy nesri yazarı olarak doğayı iyi tanır ve ekolojik dengenin hayati önem taşıdığıнын bilincindedir. Çalışmamıza konu olan *Ekolojik Roman* da yazarın aynı bilinçle kaleme aldığı eserlerinden biridir. S. Zaligin bu yapıtında da okurlarını çevre sorunlarıyla yüzleştirir. Roman

⁴³ Alfred Bize, *İstoriçeskiye razvitiye çuvstoa prirodi*, pervaod D. Korobçevski, , Sankt Peterburg: Russkoye Bogastvo, 1890, s.7.

⁴⁴ Smirnova, *Russkaya naturfilosofskaya proza vtoroy polovini XX veka*, s. 7.

⁴⁵ 1929 ve 1935 yılları arasında Rusya'da kolektif çiftliklerde ve devlet çiftliklerinde yapılan toprak reformudur.

sırasıyla *Altın Balık* (Золотая рыбка), 501. *İnşaat* (Пятьсот первая стройка), Nijne-Ob HES'i (Нижне-Обская ГЭС), Nil-Kutsal Nehir (Нил-Священная река), Asya (Ася), Saf Bilim Dünyasında (В мире чистой науки), +30 (+30) olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Her bölümde yazar hidrolog Nikolay Golubev'in yaşamı üzerinden insan eliyle doğaya verilen zararı ve bu zararın yine insanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden söz etmektedir. Romanda İosif Stalin, Vladimir Vernadski, Nikita Hruşçev, Aleksandr Middendorf, Maksim Gorki, Aleksandr Tvardovski gibi pek çok tarihi kişi ve Nikolay Golubev, Tatyana, Agrafen, Asya, Azovski, Polyakov, Polejayev, Semyonov, Stepankov gibi kurgu kişileri olay örgüsünün tamamlayıcı unsurları olarak görünür. Mekân olarak Salehard başta olmak üzere Rusya'nın kuzey bölgeleri ve Mısır' da geçen olaylarla çevre sorunları anlatılır.

Roman kısaca şöyle özetlenebilir: Başkahraman hidrolog Nikolay Golubev, küçük yaşlarda insanların dünyaya nereden geldiğini merak eder ve yanıtını aramaya başlar. Sorusunun yanıtını komşuları Agrafen verir. Tanrı'nın dünyayı yedi günde yaratıp sonra Adem ve Havva'yı yaratarak dünyaya yerleştirilmesiyle insan ırkının oluştuğundan söz eder. N. Golubev ona inanmaz, bir çıkmaz içinde kendini boğmak ister. N. Golubev köprüünün korkuluğuna yaslanmış nasıl boğulacağını düşünürken nehrin akışını fark eder; nehir nereden, nereye niçin akıyordu. Bu sorularla ailesine koşar ve nehrin Karadeniz'e aktığını öğrenir. Nehrin akışının onu kurtarıp yeniden doğurduğunu anlar. Okulu bitirdikten sonra hidrolog olur. Karada yaşamın hareketi ve nehirlerin akışı olmak üzere iki hareketin olduğunu ve bu hareketler arasında bir bağlantı olabileceğini düşünür. N. Golubev doğanın bir planı olduğuna ve insanın bu plana uymamasının doğayı mahvedip insanlığı kaosa sürükleyeceğine inanır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı böyle bir kaostur. Salehard kasabasında Ob nehrinin büyük bir ağ ile bloke edilerek 1000 ton balık alınıp cepheye gönderilmesi gereklidir. Golubev bir sürtme ağı inşa ederek suya indirir. İki gün buzun

altında kalan ağın içinde neredeyse hiç balık yoktur. Salehard kasabası sessizleşir, endişeler başlar. Öte yandan Golubev, arkadaşısı Semyonov'un Ob'dan bir Japon balığı avlayıp bakan yardımcısı olmasından önce Polar Urallarda devletin çok gizemli bir girişime başladığını hisseder. Vorkuta'dan Polar Uralar aracılığıyla, Ob, Yenisey, Lena, Indigirka ve Kolima'dan Çukotka'ya, Dejnev Burnu'ndan Bering Boğazı'na kadar bir demiryolu çalışması emredilir. Böylece dört jeofizikçi 501. inşaatın ilk kurbanları olur, ancak 501'in kaç kurbanı olduğunu kimse öğrenemeyecektir. Volga, Kama, Don, Ob, Yenisey nehirlerinde en güçlü hidroelektrik santraller inşa edilmeye başlar. Golubev hidroloji bölümünün başına geçer. Nizhne-Ob hidroelektrik santralının projesinde yer alır ve nehri korumak için savaşıır. Ardından Golubev dünyanın en uzun nehri Nil'de bir hidroelektrik santrali açmak için Mısır'daki Asuan şehrine gönderilir. Golubev okul aşkı Asya'yla karşılaşır. Asya savaş sırasında sürgüne gönderilmiş Golubev de kendine bir aile kurmuştur. Mısır'a geldiğinde Golubev, Asya'nın kanserden ağır şekilde hasta ve Sibiry'a'da ölmek üzere olduğunu öğrenir. HES açılır, ancak Mısır'ın Asuan Barajı olmadan, Nil kurursa ne yapacağına iyice kafa yorar. Genel Sekreter ve Bakanlar Kurulu Başkanı Nikita Hruşçev'in görevden alındığı gün Golubev spazm geçirir. Hastanede yattığı süre içinde sadece Nijniy Ob'daki projeyi durdurmayı başardığı için mutludur. Nehirlerin akışının durdurulup kirletilmesinden dolayı günden güne bozulan çevre için ekolojik bir felaket bekler. Nitekim Magadan Bölgesinde, Su Kaynakları Bakanlığı arazi iyileştirme amacıyla yüz binlerce hektarı mahveder. 1986 yılının Mayıs ayında Çernobil nükleer enerji santralının reaktörü patlar. Olaydan birkaç yıl sonra Golubev Pripyat Nehri'nin farklı noktalarına su uzmanlarının toplandığı bir yolculuğa çıkar. Bölgede yoğun ağaç çalılıarı büyümüş, vahşi hayvanlar çoğalmış, insanlar radyoaktif kirlenme nedeniyle artık yaşayamaz hale gelmiştir. Torunlarına bakarak ekolojik bir anlayışın olmayışına üzülür, oysa Golubev küçük yaşta nehirlerin akışını fark edip çevreyi sorgulamıştır.

Artık sağlığı iyice bozulan Golubev son günlerini Rusya'nın doğasını kim koruyacak sorusunu düşünerek ve torunlarıyla ilgilenerek geçirir.

Romanın özetinden de anlaşılacağı gibi S. Zaligin insanların kendi ihtiyaçları için bilinçsizce doğayı kullanmalarıyla ekolojik düzenin bozulup doğanın yaşanamayacak bir alana dönüşünü öyküler. Sergey Zaligin'e göre ekoloji hayati önem taşır, çünkü dünyayı ve insanlığı ayakta tutan ekolojik dengedir. Ekolojik dengeye bağlı olan dünyanın geleceği de insanın ellerindedir. Yazar, bunu romanda şu sözlerle ifade eder:

Herkes ben merekolojinin ne olduğunu bilir (...) Ama bu bilimin insanlığın kaderinden bahsettiğini hemen anlamaz, insanın olması ya da 21.yüzyılda artık olmaması, tüm hayvanlar ve tüm bitkiler şimdi birbirine değil insan denilen tek bir hayvana bağlı."⁴⁶

Yazar doğadaki dengenin insana bağlı olduğunu dile getirir ve doğanın tahribini insanın bilinçsizliğiyle doğru orantılı olarak görür. Romanda Ob nehri cepheye balık göndermek amacıyla kapatılıp iki gün sonra hiç balık çıkmayınca, balıkların yokluğunu düşünmek yerine Ob'u kapattık diye kutlama yapan Golubev'in sekreterinin sözlerine bakıldığında bu açıkça görülür: "*Ob'u kapattık! Şimdiye kadar, hiç kimse kaynaklarından ağzına kadar hiçbir yerinden Ob'u kapatamadı. Ob büyük nehir! Biz ise onu engelledik! Bu tarihinde ilk!*"⁴⁷ Burada insanın balıkların nesli tükenmiş diye endişelenmemesi, Ob nehrinin bu engelle kuruyabilir diye düşünmemesi bu bilinçsizliğin açık göstergesidir. İnsanın bilinçsizliği ve benmerkezciliği doğanın var olan planını alt üst eder ve bu da insana bir kaos olarak döner. Bu gerçeklik romanda şu sözlerle ifade bulur:

N. Golubev doğa planına göre, insanın kendi yasalarının tamamını kendi içinde somutlaştırması gerektiğini düşündü. Bu plandan hiçbir şey kalmazsa, gerçeklik kaosa dönüşür. Nitekim öyle de oldu. İkinci Dünya Savaşı geldi."⁴⁸

⁴⁶ Sergey Zaligin, "Ekologičeskiy roman", *Noviy mir*, № 12, 1993, s.3.

⁴⁷ Zaligin, "Ekologičeskiy roman", s.15.

⁴⁸ Zaligin, "Ekologičeskiy roman", s.8.

Dolayısıyla burada yazar, okuyucuya ekoeleştirmenin insanın doğayı bilinçsizce dönüştürmesinin en büyük zararı yine insana vereceği düşüncesini aktarır. Bu nedenle insanın doğadan ayrılmazlığı fikri, yani biri olmadan diğersinin olamayacağı düşüncesi tüm romana hâkimdir. Böylece S. Zaligin doğa ve insanın ayrılmaz bir bütün olduğunu ortaya koymuş olur. Eserde mineralojist ve jeokimyacı V. Vernadski'den bir alıntıyla bunu şöyle aktarır: *"Vernadski'ye göre, bilim doğanın bir parçasıdır, onunla etkileşime girer, biyosferi, noosferi oluşturur. Doğa - türlerin, alt türlerin ve soyların/kümelerin uyumudur, bir türün imhası, diğer türlerin neslinin tükenmesini gerektirir."*⁴⁹ Yazarın V. Vernadski'den aktardığı bu anlayış ekoeleştiriyle örtüşmektedir. Zira ekoeleştiri doğayı ve insanı birbirinden ayrı görmeyen bütünsel evren yaklaşımına sahiptir. Romanda nükleer kirliliğin insanlar üzerindeki etkileri, özellikle HES'ler üzerinden çarpıcı şekilde ifade edilir. HES'lerin doğadaki olumsuz sonuçları vurgulanır. HES'ler ne kadar petrol, gaz vb. karşılaştırıldığında daha temiz bir kaynak olduğu için devlet tarafından teşvik edilse de HES doğayı değiştirir ve verdiği zararların da geri dönüşü yoktur. S. Zaligin bunu N. Golubev'in oğlu aracılığıyla şu sözlerle dile getirir: *"Ah, babacığım, ah.... Bütün dünyada HES'ler inşa ediliyor. Dünyadaki tüm nehirleri üst üste bindiriyor. Tahribat geri döndürülemez."*⁵⁰ Aşağıdaki örnek nükleer kirliliğin geri dönüşü olmayan sonuçlarını ortaya koymasında önemlidir:

Mayıs 1986'da Çernobil nükleer enerji santralının reaktörü patladı. İlk beş yılda 10 bin kişi hayatını kaybetti. Pripyat hayalet bir kasabaya döndü. 30 kilometrelik enfeksiyon bölgesinde olan yüz bin kişi tahliye edildi. (...) 130 bin kilometrekarelik bir alan enfekte olmuştu, bu hiç temizlenemeyecek kadar büyük bir alandı.⁵¹

Çevrede söz edildiği kadar büyük bir alanın enfekte olmasının ekosistemde yarattığı tahribatı yazar şu sözlerle gözler önüne serer.

⁴⁹ Zaligin, "Ekolojiçeskiy roman", s.78.

⁵⁰ Zaligin, "Ekolojiçeskiy roman", s.57.

⁵¹ Zaligin, "Ekolojiçeskiy roman", s.81.

Kazadan birkaç yıl sonra Golubev, Pripyat Nehri'nin farklı noktalarından su uzmanlarının toplandığı bir yolculuğa çıktı. Bölgede çimlerin kıyısında yoğun ağaç çalılıkları büyümüşü, çalılıklar meyvelerle doluydu, her yerde çiçekler vardı, kuşlar büyük sürüler halinde buraya uçuyorlardı, bölgede vahşi hayvanlar çoğalmıştı. İnsanlar artık burada yaşayamazdı, radyoaktif kirlenme insanlar için zararlıydı.⁵²

Burada kirlilik doğanın yalnızlığı, kıyameti gibi sunulmuştur. Nitekim ekoeleştiriye, kirlilik konusu genellikle doğada kıyamettir ve daha çok pastoral ile anılmaktadır. Güzel doğadaki pastoral yaşam bir felaketin sonucu olarak sona ermektedir.⁵³ Yazar, kırsal yaşamın bu şekilde dönüştürülmesini insanın sadece kendini merkeze koyarak yaşamasının doğurduğu olumsuz koşulları ortaya koyarak eleştirir. Eleştirilerinin merkezinde çevresel dönüşüme arka çıkıp yanlış kararlarla çevreye zarar veren devlet sistemi ve yazarlar da vardır:

Golubev hala Gorki'den şikâyet ediyordu, Gorki neden Belomorsk-Baltık Kanalı'nı yüceltmişti? Neden Stalin'i yüceltiyordu: İşte o, Stalin Yoldaş, elinde bir kırmızı kalemle coğrafi bir harita üzerinde bütün gece oturuyor, doğayı düzenliyor, nehirleri birleştiriyor, gölleri kurutuyor, ormanları topraktan söküyor. Mümkün müydü? Gerçekten doğada, doğayı değil de kendine düşünerek yaşanabilir miydi? Aptallık değil mi bu? Kısacası Gorki ve Stalin doğa karşıtlığında alışılmadık bir ittifak ve hatta Gorki Stalin'e ilham veriyor.⁵⁴

Yine başka bir örnekte S. Zalıgin, "*Stalin'e göre, kısaca ve açıkça, doğa, ideolojiyi tanıtmak için gerekli olan anlamsız bir meseledir.*"⁵⁵ sözleriyle Stalin'in doğayı algılayış biçimini de eleştirir, V. Vernanski ile aynı çağda yaşayıp ondan çok farklı düşünmesine anlam veremez.

⁵² Zalıgin, "Ekolojiçeskiy roman", s.85.

⁵³ Yuri Seppalyaynen, "Ekokritiçeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyevič "Çernobil'skaya molitva:hronika buduşçego", s.25.

⁵⁴ Zalıgin, "Ekolojiçeskiy roman", s.66-67.

⁵⁵ Zalıgin, "Ekolojiçeskiy roman", s.78.

Verilen tüm örnekler göz önüne alındığında yazarın romanı aracılığıyla tahribatı ve sonuçlarını ortaya koyarak çevreye karşı bilinç oluşturduğunu ve farkındalık yarattığını açıkça görebiliriz. Böylece yazar, okuyucuya *Ekolojik Roman*'la çevreye karşı birçok konuyu sorgulatır, doğanın bir parçası olduğunu hatırlatarak insanı benmerkezci tavrını yıkmaya çağırır. Yazarın bu tavrı ekoeleştirelin amaçlarından birine hizmet etmektedir. Nitekim Serpil Oppermann'ın dediği gibi ekoeleştirel insanın tüm canlıların aleyhine geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını yıkmaya çalışmaktadır.⁵⁶ Romandan ulaşılan çevreyle alakalı tüm bu bulgular romanın ekoeleştirel okumaya uygun olduğunu gösterir. Ayrıca Lawrence Buell'in *Çevresel İmgelem* (The Environmental Imagination) adlı çalışmasında metnin ekoeleştirel okumaya uygun olduğunu anlamak için önerdiği beş parametreye bakıldığında⁵⁷ *Ekolojik Roman*'ın ekoeleştirel okunabildiği görülür. Doğayla insan arasındaki ilişkiyi ele alması anlamında roman ekoeleştirel okumaya uygundur. İnsan dışındaki çevrenin dikkate alınması, insan doğayla iç içe sunulması, insan menfaatinin önde tutulmaması ve insanın çevreye karşı sorumlu kabul edilmesi, çevrenin değişkenliğinin vurgulanması gibi unsurlar bunun göstergesidir.

Sonuç

Sanayi devriminden sonra teknolojik gelişmelerin beraberinde çevresel sorunlar hızla artar ve bilinçsizce çevreye müdahale eden insan çevreyi kendine zarar verir duruma getirir. Böyle bir ortamda edebiyat, çevre tahribatı konusunda insanı uyarma ve çevreye ilişkin bilinç kazandırma yöntemlerinden biri olarak karşımız çıkmaktadır. Edebiyatın bu yolla çevreyi

⁵⁶ Oppermann, *Ekoeleştirel: Çevre ve Edebiyat*, s.15.

⁵⁷ Bu parametreler şöyledir: 1. Eserde insanın dışındaki çevre bir arka plan değildir. 2. İnsanın tarihinin doğa tarihiyle iç içe olduğu bir mevcudiyettir. 3. İnsanın menfaati yasal olan yegâne menfaat değildir. 4. İnsanın çevreye karşı sorumlulukları eserin etik boyutunun bir parçasıdır. 5. Eserde çevrenin değişmezliği değil de bir süreç olduğu düşüncesi vardır. Lawrence Buell 'den aktaran Budan, "Çevreci Eleştirel Bağlamında Yaşar Kemal'in *Kuşlar da Gitti* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme", s.8.

konu almasıyla, insanla çevre arasındaki ilişkiyi yansıtan ekoeleştirelinin temelleri atılmıştır. Hem kendisi hem de yol açtığı yaklaşımlarla çok sesli bir araştırma alanı olan ekoeleştireli edebi metinler üzerinden doğanın çılgınlığını duyurur. İnsanla doğa arasındaki ilişkiyi yansıtan çevresel etkiler herhangi bir edebi metinde incelenebilir, böylece edebi bir metin ekoeleştirel açıdan okunabilir.

Edebi metinlerin bu mercekten okunması çevreye karşı bir duyarlılık yaratması açısından çok büyük önem taşır. Küresel kirliliğin iklimleri bile değiştirdiği bu kıyamet koşullarında insanda çevreye karşı bilinç oluşturmak, kendi geleceği için insanı uyandırmak oldukça elzemdir. Tam da bu nedenle artık günümüzde ekoeleştirel okumalar zaruri bir ihtiyaçtır. Ancak doğadan söz eden her metin ekoeleştirel okumaya uygun değildir; metinde çevre ve insan arasındaki ilişkinin varlığına dikkat çekilmesi gerekir. Öte yandan bir metnin ekoeleştirel açıdan okunabilmesi için ekoeleştirelinin öncülerinden Lawrence Buell’inde belirttiği gibi eserde insanın dışındaki çevrenin de öne çıkması, insan ve doğanın iç içe olması, insan menfaatinin önde tutulmaması, insanın çevreye karşı sorumluluklarının ahlaki boyutu, çevrenin değişebilir bir süreç oluşu gibi belli başlı bazı kurallar vardır. İnceleme metni olarak seçilen Sergey Zalgın’in *Ekolojik Roman* adlı eserine bakıldığında insan ve doğa arasındaki ilişkiyi ele alması, insanı doğanın bir parçası olarak işleme ve onun kendi eliyle doğaya verdiği tahribatı gözler önüne sermesiyle ekoeleştirel bir roman özelliği göstermektedir. İnsan ve doğanın ayrılmaz bir bütün olduğu ve birlikte ekolojik dengeyi sağladıkları fikri tüm romana hâkimdir. Ayrıca Rus edebiyatının ekoeleştireli çalışmalarına uygun pek çok eser olmasına karşın akademik bir saha olarak ekoeleştireli alanının kısır bir saha olduğu görülmüştür.

Kaynaklar

Arbaç, İmren, “Valentin Rasputin’in Eserlerinde İnsan ve Doğa Teması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

- Avuklu, Meral, "Sabahattin Ali'nin "Bir Orman Hikâyesi" Adlı Hikâyesine Ekoeştirel Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 51, 2013, 203-210.
- Bize, Alfred, *İstoriçeskiye razvitiye çuvstva prirodı*, perevod D. Korobçevski, Sankt Peterburg: Russkoye Bogastvo, 1890.
- Budan, Cem Yılmaz, "Çevreci Eleştiri Bağlamında Yaşar Kemal'in *Kuşlar da Gitti* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2017, 3-20.
- Çelik, Reyhan, *Sovyet Edebiyatında Köy Nesri*, Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2014.
- Dmitriyeva, N.V., "Sovremennoye sostoyaniye problemu vzaimootnoşeniya prirodı-çeloveka- obşçestva: sotsial'no-filosofskiy analiz", *Vestnik SGTU*, 1 (63), 2012, 170-175.
- Garrad Greg, *Ekoeştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, çev.Ertuğrul Genç, 2. Baskı, İstanbul: Kolektif Kitap, 2017.
- Glotfelty, Cheryl ve Harold Fromm (Ed.), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, Athens, London: The University of Georgia Press, 1996.
- Greçişnika, Svetlana V., "K voprosu issledovaniya sovremennoy literaturı o prirode:aspekti izuçeniya ekoliteraturı", *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, № 387, 2014, 8-14.
- Gryakalov, A.A., "Slavyanskaya poetika v dialoge kul'tur: opyt Kitaya", *Vestnik Rossiyskogo filosofskogo obshchestva*, 4(64), 2012, 77-82.
- Gurlenova, L. V., "İzüçeniye temu prirodı v russkoy literature: panyatiyno- terminologičeskiy aspekt", *Priroda i çelovek v hudojestvennoy literature*, otv.red. A.İ. Smirnova, Volgograd: Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta ,2001,14-23.
- İnanır, Emine, "Rus Edebiyatında Bir Topos Olarak Sibirya", *TOBİDER International Journal of Social Sciences*, 2/2, 2018, 64-73.
- Love, Glen A., "Science, Anti-Science, and Ecocriticism", *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Vol. 6, No., 1999, s. 65-81.
- Marshall, Ian, "Literary Criticism as Ecological Thought", *Interdiscipli-*

- nary *Literary Studies*, Vol. 3, No. 1, 2001, 1-3.
- Morton, Timothy, *Ecology without Nature Rethinking Environmental Aesthetics*, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, Cambridge, 2007.
- Nevlyutov, Marat R., "Ekologiçeskoye iskusstvo kak strategiya transformatsii goroda", *Artikul't*, 2(22), 2016, 61-71.
- Newman, Lance, "Marxism and Ecocriticism", *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Vol. 9, No. 2, 2002, 1-25.
- Oppermann, Serpil, *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012.
- Perkiyomyaki, Mika, "Reka kak glavnaya ekologiçeskaya metafora v "Tsar - Ribe" V. Astafyeva" *Sibirskaya identičnost' v zerkale literaturnogo teksta: tropi, topost, janroviye formi XIX-XXI vekov*, otv.red., N. Kovtun, Moskva: Flinta/Nauka, 2015, 277-296.
- Rudenko, Natalya, "K probleme opredeleniya ob'yekta ekokritiki", *Gumanitarnyye çteniya "svobodnaya stihiya"*, Sevastopol: Ribest, 2015, 62-64.
- Seppäläyänen, Yuri, "Ekokritičeskiy analiz knigi S. A. Aleksiyeviç "Çernobil'skaya molitva:hronika buduşçego", *Diplomnaya raporta*, Universitet g. Tampere, 1-58, Дата обращения: 07. 04.2019, <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99106/GRADU1464767611.pdf?sequence=1>.
- Jean Arnold, Slocic, Scott, Lawrence Buell, K. Heise, Jonathan Levin, Michael P. Cohen, Terrell Dixon, Elizabeth Dodd, Simon C. Estok, Timothy Sweet, Louise Westling, "Forum on Literatures of the Environment", *PMLA*, Vol. 114, No. 5, 1999, 1089-1104.
- Smirnova, A.İ., *Russkaya naturfilosofskaya proza vtoroy polovini XX veka*, Moskva: Flinta, 2012.
- Visotskaya, N.A., "Transkul'tura ili kul'tura v transe", *Voprosi literaturi*, № 2, 2004, 3-24, Дата обращения: 07. 04.2019. <http://www.globalculture.ru/literatura/n-vysockaja-transkultura-ili-kultura-v-transe-2.html>.
- Zalgin Sergey, "Ekologiçeskiy roman", *Noviy mir*, no 12, 1993, 3-106.